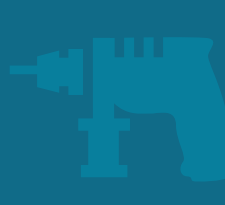
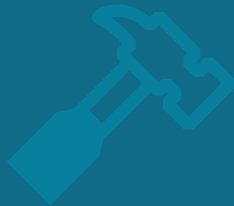

Toolkit

voor de verpleegkundig en verzorgende aandachtsvelder

Beste verpleegkundig en verzorgende aandachtsvelder palliatieve zorg,

Hierbij ontvang je de toolkit kennisverspreiding voor 2019. Als verpleegkundig of verzorgende aandachtsvelder verspreid je kennis onder je collega's. Om het gemakkelijker te maken, is deze toolkit samengesteld. Dit jaar ligt de focus op het thema 'communicatie'. Een aantal onderdelen gaat over het gesprek voeren met mensen met een levensbedreigende aandoening of kwetsbaarheid. Materialen hiervoor zijn: een film, animatie, flowchart of gesprekskaartje. Uiteraard vind je ook andere onderwerpen in deze toolkit.

De toolkit is een menu met thema's, materialen en werkvormen. Uiteraard is het aan jou op welk moment en op welke manier je dit menu gebruikt en inzet.

communicatie

Hoe werkt deze pdf?

[ga naar inhoud](#)

[ga naar link >>](#)

Inhoud

TEDx Sander de Hosson >>

Een indringend verhaal over de eigen praktijk als longarts en zijn kijk op palliatieve zorg. De film zet aan tot gesprek over: hoe kijken wij zelf naar palliatieve zorg, hoe geven wij zorg aan mensen in de palliatieve fase?

Stellingkaartjes Delier >>

Door middel van stellingkaartjes met elkaar in gesprek komen over: signalering, ontstaan, soorten delier en welke interventies passend zijn. Denk hierbij ook aan het betrekken van de familie.

Animatie: Wat is palliatieve zorg? >>

Door middel van een animatie uitleg krijgen over:

- Het begrip palliatieve zorg.
- Ziektegericht en symptoomgerichte behandeling en zorg.

Blog: Sandra Blom >>

Blog over de ouderenzorg. Een indringend verhaal van iemand met dementie die anderen op het sterfbed troost. Door middel van deze blog met elkaar in gesprek gaan over dementie, omgaan met dementie, stervensfase.

"Meneer Dobbstein, ik wil u ontzettend bedanken voor alles wat u doet. Voor ons, voor uw medebewoners en hun familieleden".

Film: Goede voorbeelden palliatieve zorg >>

Film waarin we Ton als patiënt volgen. Inzicht in hoe verschillende instrumenten en methodieken behulpzaam kunnen zijn in het palliatieve zorgproces.

Zakkaartje levensvragen >>

Zakkaartje om in gesprek te gaan met de ongeneeslijk zorgvrager.

Reflecteren op:

- Het aangaan van het gesprek met mensen in de laatste levensfase over onderwerpen zoals angsten, wensen, onzekerheden etc.
- Is het moeilijk om dit gesprek aan te gaan?

Collega's aanzetten om actief met mensen in gesprek te gaan waarbij het kaartje richting geeft voor het zelf formuleren van eigen zinnen die bij henzelf passen.

Animatie: afscheid nemen >>

Een indringende animatie die het moeizame proces van loslaten, kwetsbaarheid en kracht laat zien.

Collega's laten nadenken over hun eigen kwetsbaarheid in het loslaten van iemand die hen dierbaar is of iemand waar zij al heel lang voor zorgen.

Hoe vangen wij elkaar als collega's op wanneer iemand is overleden op de afdeling of in de thuiszorg?

Flowchart: surprise question >>

Wanneer start je met praten over de palliatieve zorg?

Een flowchart laat heel schematisch zien wat een moment kan zijn. Collega's inzicht geven in het moment waarop je dit gesprek kunt starten. Let op: dit gaat over praten over palliatieve zorg in combinatie met de surprise question.

Je kunt uiteraard al veel eerder praten over de toekomst van het leven en hoe mensen hiernaar kijken, ook als je nog meer dan een jaar te leven hebt.

Animatie: Keetje >>

Een animatie over hoe je mensen kunt ondersteunen die gaan sterven.

Samen praten en van gedachten wisselen over de film en eigen aandeel in deze ondersteuning.

Wensambulance >>

Collega's maken kennis met het concept Wensambulance en krijgen inzicht voor welke doelgroep deze ambulance bedoeld is.

Gaan actief mensen attenderen op deze mogelijkheid als deze zich voordoet.

Lied: Lianne Spaander >>

Een lied om te horen, over na te denken en met elkaar over te hebben.

De website en blog nemen je mee in het verhaal van Lianne, haar omgaan met de toekomst die eindig is.

Slot: DEEL >>

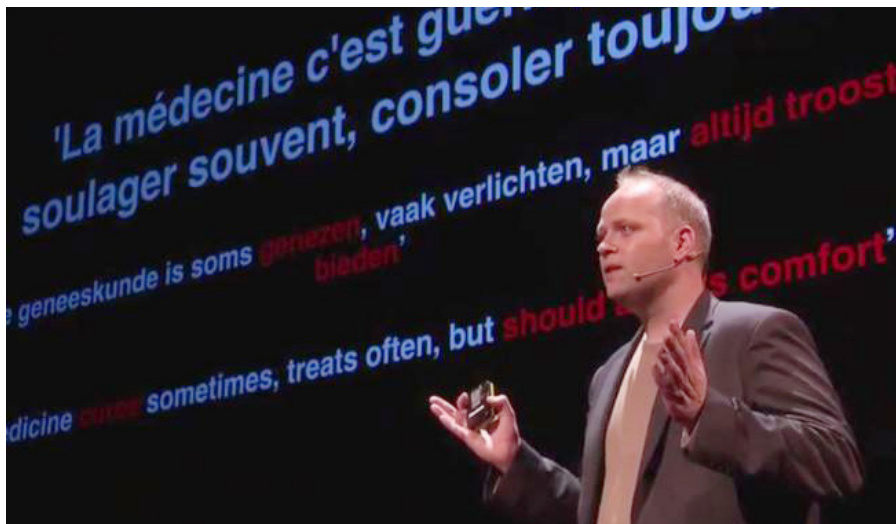
Nawoord en dank.

We hopen dat jullie gebruikmaken van dit menu om palliatieve zorg en ondersteuning bij collega's onder de aandacht te brengen.

TEDx van Sander de Hosson

Sander de Hosson is longarts in het ziekenhuis in Assen.
Hij schreef o.a. het boek Slotcouplet.

Je kunt

- De TEDx gezamenlijk bekijken met collega's en erover in gesprek gaan. Wat is je het meest bijgebleven van de TEDx van Sander en waarom?
- De TEDx rondzenden als voorbereiding op een 'klinische les'/gezamenlijke bijeenkomst. Verzamel met elkaar de leermomenten in het team of op de afdeling naar aanleiding van de TEDx.
- De TEDx rondzenden en in de mail een paar vragen aan je collega's stellen ter overweging. Bijvoorbeeld:
 - Wat spreekt je aan in de TEDx van Sander?
 - Zetten onderdelen uit de TEDx je aan het denken? Zo ja, welke onderdelen?

STELLINGEN DELIER

Hieronder staat een aantal stellingen over delier. Let op: het zijn stellingen. Het gaat hierbij vooral om de discussie. Per stelling vind je wat achtergrondinformatie. Raadpleeg ook de module Delier uit de leergang.

Je kunt

1. Een van de stellingen kiezen waar je je prettig bij voelt en deze bespreken tijdens een logisch en passend moment.
2. Je kunt van de stellingen kaartjes maken. Je kunt een collega een stelling laten trekken en deze bespreken tijdens een pauze.

[In de bijlage vind je de stellingkaartjes, print ze en knip ze uit >>](#)

Stellingen en achtergrond

- 1. Mensen die geen vocht of voedsel meer tot zich nemen, hebben een grotere kans op een delier.**

Achtergrondinformatie

Uitdroging kan het ontwikkelen van een delier beïnvloeden. Ga met de groep in gesprek over oorzaken van delier.

[Kijk hier voor meer informatie >>](#) (pallialine > delier > oorzaken)

- 2. Een stil delier hoeft niet te worden behandeld.**

Achtergrondinformatie

Ga met de groep in gesprek over een stil delier, hoe vaak komt dit voor, wat houdt dit in, wordt dit onderkend?

[Kijk hier voor meer informatie >>](#) (pallialine > delier > diagnostiek)

Hieronder een klein deel uit de alinea 'diagnostiek' waar stil delier (hypoactieve vorm) ook genoemd wordt.

Het delier (m.n. de hypoactieve vormen) wordt vaak niet onderkend.

Op basis van onderzoek wordt geschat dat 22-50% van de gevallen van delier bij opgenomen patiënten niet herkend wordt.

Onrust is vaak een belangrijke aanleiding om aan een delier te denken.

Andere oorzaken van onrust zijn een volle blaas of een vol rectum, ongecontroleerde symptomen zoals pijn of kortademigheid), bijwerkingen van medicatie (o.a. corticosteroiden, metoclopramide, haloperidol(!), methylfenidaat, paradoxale reactie op benzodiazepinen) of angst. Hierbij is het bewustzijn intact en zijn er in het algemeen geen cognitieve functiestoornissen. Bij apathie zonder onrust moet echter ook aan de mogelijkheid van een delier worden gedacht, zeker als dit gepaard gaat met gedaald bewustzijn en/of cognitieve functiestoornissen. Het is in het kader van de vroege herkenning en behandeling van het delier belangrijk actief naar prodromen te zoeken. De behandelend arts ziet de patiënt meestal overdag, terwijl de prodromen zich vooral 's nachts voordoen. Het actief bevragen van de patiënt, naasten en/of betrokken zorgverleners kan de benodigde informatie geven. Zo kunnen naasten vertellen dat de patiënt 's nachts een vreemde blik in de ogen had of dat het leek dat er een ander in de huid van de patiënt gekropen was.

3. Iemand herinnert zich later het doorgemaakte delier niet meer.

Dat is meestal wel het geval.

[Kijk hier voor meer informatie >>](#)

([palliatieve > delier > diagnostiek > beleid en behandeling](#))

4. De DOS-schaal moet structureel afgenomen worden in de terminale zorg.

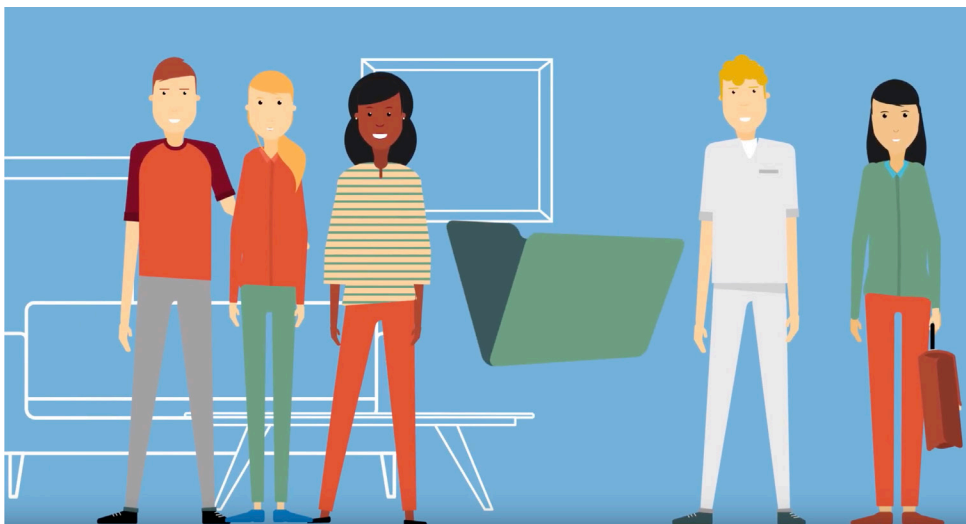
Zie in kader 'diagnostiek' over het vroeg herkennen van een delier.

Je kunt met elkaar in gesprek gaan over de DOS schaal, wordt deze (voldoende) ingezet, wat zijn de ervaringen?

Animatie: Wat is palliatieve zorg

De animatiefilm 'Wat is palliatieve zorg?' is in april 2018 ontwikkeld, waarbij het Kwaliteitskader palliatieve zorg (2017) als basis heeft gediend. De animatie is vrij beschikbaar. Deze animatie is te gebruiken als les- en trainingsmateriaal en kan worden getoond op bijeenkomsten.

Je kunt

- Het filmpje rondzenden langs je collega's.
- Het filmpje gebruiken in een les over palliatieve zorg.
- Het filmpje op jullie eigen intranet zetten of andere besloten omgeving.

Mr. Dobbelstein

Een inspirerende blog van Sandra Blom, ouderenpsycholoog. Deze blogs zijn het waard om door te sturen, mensen te ontroeren en je denken en handelen te beïnvloeden.

Je kunt

- Het plaatje dat hoort bij deze blog in de mail zetten met de link eronder. Nodig je collega's uit om deze blog te lezen. Wanneer je dit wilt, kun je er iets persoonlijks aan toevoegen.
- Je kunt de blog voorlezen aan collega's en deze nabespreken.

Hier vind je het artikel met de titel 'Mr. Dobbelstein met dementie begeleidt medebewoners naar de dood'. >>

Het kan zijn dat de link niet meer werkt wanneer je de blog wil doorsturen. [Kijk dan hier >>](#)

Ik blijf een poosje bij je zitten

Goede Voorbeelden film 'Ik blijf een poosje bij je zitten'

Een ontroerend en waargebeurd verhaal over Ton, die leukemie heeft en niet lang meer zal leven. Zijn moeder en hijzelf maken dan allebei een belangrijke keuze. Ze worden ondersteund door Gerla, een verzorgende in de thuiszorg. Die stemt alles af met andere zorgverleners en ze maken gebruik van instrumenten van de Goede Voorbeelden palliatieve zorg.

In deze film zie je de toepassing van diverse goede voorbeelden palliatieve zorg. Denk hierbij aan de signaleringsset palliatieve zorg en de methodiek besluitvorming in de palliatieve fase.

Je kunt

- De film laten zien en met elkaar in gesprek gaan over de waarde van methodieken en instrumenten in de palliatieve zorg.
- De film laten zien en met elkaar in gesprek gaan over het onderwerp dat collega's zelf aandragen uit de film.
- De film laten zien en het verhaal van Ton centraal stellen in het gesprek met collega's. Bijvoorbeeld; herken je je in situaties die de film laat zien? Wat wel en wat niet?

Achtergrondinformatie

In de leergang heb je de methodiek besluitvorming palliatieve fase gehad. Kijk hoe je deze in de film kunt toepassen. Er is een overzicht uitgebracht in aansluiting op het Kwaliteitskader palliatieve zorg; [het overzicht meet-instrumenten in de palliatieve zorg >>](#)

Zakkaartje levensvragen

Op het kaartje staan vragen die je kunt stellen aan de mens met een levensbedreigende aandoening of kwetsbaarheid. Opmerking: formuleer vooral ook je eigen zinnen. Zinnen die bij jou passen. Deze vragen zijn een hulpmiddel.

Je kunt

- Elkaar als collega's eens bevragen. Je kunt dit doen door tweetallen te vormen en elkaar deze vragen te stellen en te beantwoorden. Wat levert dit op?
- Een vraag er eens uitpakken en deze voorleggen aan collega's. Hoe zou jij deze vraag beantwoorden?
- Een vraag eens stellen aan iemand die je ondersteunt en/of waar je zorg aan geeft. Wat levert het stellen van deze vraag op?

[In de bijlage vind je het zakkaartje. >>](#)

Je kunt deze uitprinten en uitknippen. Het is aan te raden om het zakkaartje te lamineren.

Achtergrondinformatie spreken over het leven in al zijn facetten, dus ook het einde ervan.

Het kennen van de wensen rond het levenseinde van naasten is belangrijker dan het vastleggen van eigen wensen. Dat blijkt uit onderzoek dat TNS NIPO heeft gedaan in opdracht van Agora. Het ging om een onderzoek naar de inzichten en trends in het bespreekbaar maken van de laatste levensfase.

[Kijk hier voor meer informatie. Je vindt hier ook tips ten aanzien van o.a. communicatie. >>](#)

De beweging Van Betekenis tot het einde streeft naar meer ruimte voor een voor ieder passend levenseinde. Passend bij ieders persoonlijke idee over een goed levenseinde en een 'goede dood', in de lijn van het geleefde leven. Die ideeën kunnen flink uit elkaar liggen, net als ideeën over andere onderwerpen in de samenleving. Het gaat ons om openheid, het bevorderen van het onderlinge gesprek over sterven en dood, over de zin van, en de behoefte aan zorg en (medische) ingrepen, de betekenis daarvan voor iemands verdere leven en over de plaats waar iemand oud wil worden en wil sterven.

[Kijk hier voor meer informatie. >>](#)

Zakkaartje levensvragen

ingesprekgaan

vragen die kunnen helpen bij een gesprek over palliatieve zorg

Welke angsten of onzekerheden heeft u als u naar de toekomst kijkt?

Als er niet veel tijd meer is, hoe zou u deze tijd dan willen besteden?

Hoe kan ik (of een ander) u helpen om het leven waardevol te laten zijn?

Wat wilt u dat we nog wel doen?
Wat wilt u dat we niet doen?

Wat zou u kunnen helpen als u moeilijke (medische) beslissingen moet nemen?

Wat biedt u hoop of geeft kracht of houvast in deze situatie?

Als we voor u willen zorgen, wat moeten we dan echt over u weten?

Netwerk palliatieve zorg

Regio IJssel-Vecht & Noordoost-Overijssel

Het leven als een draad

Filmpje over kwetsbaarheid en afscheid nemen.

In het filmpje gaat het over loslaten; laten gaan van diegene die je zo dierbaar is. We herkennen dit waarschijnlijk allemaal.

Je kunt

- De animatie tijdens een teamoverleg of ander geschikt moment laten zien. Ga hierna het gesprek met elkaar aan.
- Vragen die je kunt stellen zijn:
 - Kun je in eigen woorden vertellen waar deze animatie voor jou voor staat?
 - Kun je aangeven wat het meeste indruk maakt en waarom?
 - Wat is de draad in jouw leven?
 - Weet jij wat de draad in het leven van jouw cliënt/patiënt is?
 - Kun je iets vertellen hoe jij de draad in het leven hebt opgepakt nadat je een dierbaar iemand bent verloren?

Achtergrond

Manu Keirse heeft boeken geschreven over rouw en afscheid nemen.

Het anders leren vasthouden gaat over diegene die nog altijd volop in je hart is. De herinneringen koesteren en erover spreken. Deze herinneringen en dus ook de persoon levend houden.

**“Verlies is geen loslaten,
maar anders
leren vasthouden”**

Manu Keirse

Flowchart; wanneer start je met praten over palliatieve zorg?

Bureau MORBidee heeft een boekje en flowchart ontwikkeld. Het beantwoordt vragen over het waarom, wanneer, waarover en hoe van levenseindegesprekken, zoals ze door zorgverleners gevoerd kunnen worden met ongeneeslijk zieken en kwetsbare ouderen.

Je kunt

- Een pdf van de flowchart downloaden >>
- De flowchart uitprinten en als poster in de koffiekamer hangen.
- De flowchart via mail verzenden met een korte introductie in de mail.
- De flowchart uitprinten en uitdelen aan de collega's en bespreken tijdens een bijeenkomst.

Hieronder vind je een YouTube filmpje. Bekijk deze eerst zelf voordat je het deelt. Het filmpje geeft inspiratie om met elkaar verder te praten over

Keetje Bosma

Wat zeg je tegen mensen die slecht nieuws hebben gehad? Hoe kom je erachter wat voor iemand echt belangrijk is? Hoe ondersteun je mensen die gaan sterven? Zorg bieden aan mensen die ernstig ziek zijn, is niet altijd eenvoudig en kan veel vragen oproepen. Dit filmpje is een startpunt voor reflectie en gesprek met elkaar. Het is gemaakt voor het scholingsprogramma Zingeving in de palliatieve fase van het Expertisecentrum Palliatieve Zorg van het VUmc en wordt gebruikt in de scholing Zin in Zorg in het Westfriesgasthuis.

Je kunt

- Het filmpje per mail rondzenden met de introductie zoals in deze toolkit. Je kunt vragen stellen die tot nadenken zetten. Probeer zelf een vraag te stellen die bij jou naar boven kwam naar aanleiding van het filmpje.
- Je kunt het filmpje tijdens een bijeenkomst /klinische les laten zien en hierna met collega's in gesprek gaan.
- De geestelijk verzorger uit je organisatie vragen of zij dit filmpje met je collega's wil nabespreken.
- Werk je extramuraal, dan mag je het Netwerk Palliatieve Zorg mailen of zij een geestelijk verzorger beschikbaar kunnen stellen voor een bijeenkomst; palliatievezorg@careketens.nl >>

Wensambulance

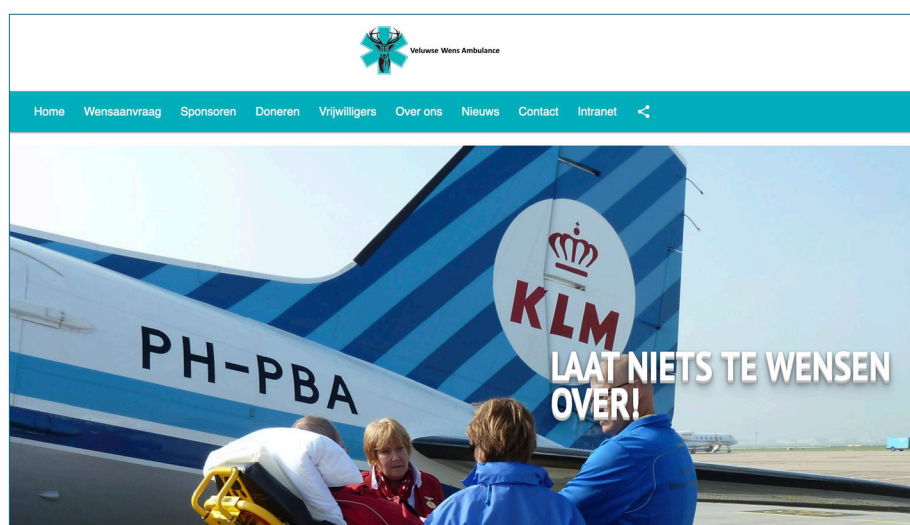
Er zijn verschillende wensambulances. De grootste is [Stichting Ambulance Wens Nederland >>](#). Zij vervullen wensen door heel Nederland en hebben ook de beschikking over een vakantiehuis. Geschoolde vrijwilligers vervullen wensen van immobiele mensen die in de laatste levensfase zijn. Ze doen dit met behulp van een speciaal daarvoor ontwikkelde ambulance.

Er zijn ook andere stichtingen; wensambulances in de buurt van IJssel-Vecht en NO-Overijssel. De Veluwe wensambulance is er daar één van. Er is ook de [Stichting Vaarwens >>](#)

[Voorbeelden wat een wensambulance voor mensen kan betekenen? >>](#)

Je kunt

- Een vrijwilliger van Ambulance Wens uitnodigen om iets te komen vertellen over de Stichting Ambulance Wens.
- Je kunt tijdens een kort moment op de afdeling collega's attenderen op deze stichting en dat ook zij deze stichting kunnen inschakelen voor iemand waar zij zorg voor hebben.
- Je kunt zelf de wensambulance inschakelen voor iemand in de laatste levensfase waarvan je weet dat hij of zij nog heel graag zou willen.
- Je kunt de hele organisatie attenderen op de Stichting Ambulance Wens door een kort berichtje op de eigen intranetsite van de organisatie te plaatsen.

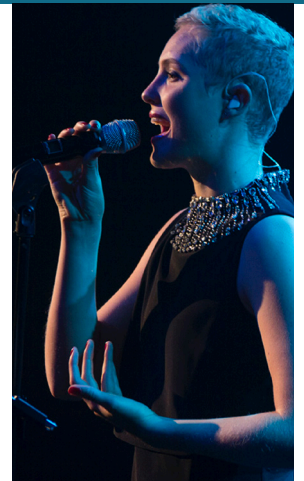

Durf, droom, doe & deel!

Tijdens het symposium 'de kracht van kwetsbaarheid' dat we in oktober 2017 hebben georganiseerd, zong Lisanne Spaander afsluitend het lied 'Durf, droom, doe en deel!' We kregen veel reacties of we het lied wilden doorsturen. Een lied dat gaat over het leven.

Lisanne kreeg in haar examenjaar 2014 te horen dat ze botkanker had; Ewing-sarcoom. Lisanne zingt, schrijft blogs en vertelt over haar leven met.....

[Je kunt haar hier volgen op haar website >>](#)

Hieronder de aankondiging van het lied tijdens het symposium.

De titel is Droom, Durf, Doe en Deel. Deze titel slaat op de (kracht) van kwetsbaarheid. **De droom** dat kwetsbaarheid er mag zijn en dat we ons realiseren dat kwetsbaarheid verbinding oplevert; hoe sterk is dat!

Dat we mogen **durven, de moed hebben** om onze kwetsbaarheid te laten zien en de hoop dat mensen deze weten te waarderen en niet zien als zwakte.

Dat we dit **in actie mogen omzetten** en dat we het gewoon gaan doen.

Dat we onze **kwetsbaarheid** mogen **delen aan anderen** maar ook wat we vanavond met elkaar hebben ervaren en geleerd.

Er is een mooie zin in het begin van het lied:

"Elke golf begint als rimpel, maar maakt altijd het verschil....." Dat we met elkaar een rimpel mogen zijn want dat zijn meer dan 370 rimpels; moeten we ons voorstellen welke mooie golven er vanavond en na vanavond kunnen ontstaan.

Lisanne pleit om vooral het leven te delen, je glimlach, de liefde, en dus ook de dingen die je vanavond hebt gehoord!

Je kunt

- Het lied rondzenden via de mail en zelf een korte introductie toevoegen.
- Het lied tijdens een bijeenkomst laten horen. Bovenstaand is een korte introductie rond het thema kwetsbaarheid. Je kunt na afloop vragen wat het lied met je collega's doet. Wat delen we met elkaar? Durven wij ons kwetsbaar op te stellen?
- Zelf een korte introductie bedenken die meer past bij de afdeling in je eigen organisatie of een onderwerp dat je wilt bespreken en daar de vragen op laten aansluiten.

DEEL!

In deze toolkit voor 2019 heb je inspiratie en materialen gevonden om je kennis met collega's op een gemakkelijke manier te delen. We hopen als innovatiegroep dat de onderdelen uit deze toolkit hebben geleid tot het delen van kennis, gedachten en gevoelens over je ondersteuning en zorg aan mensen met een levensbedreigende aandoening en kwetsbaarheid.

Deel met ons

Wij zijn heel benieuwd of jij als aandachtsvelder palliatieve zorg ook ideeën hebt om het gesprek over kwaliteit van leven in de laatste fase op gang te brengen en/of hoe je kennis en vaardigheden kan verspreiden. Ook als je informatie hebt die voor andere aandachtsvelders van belang zijn, wil je die dan mailen?

Vele handen maken licht werk

In 2020 maken we een nieuwe toolkit vol met andere inspiratie en materialen. Help ons mee en deel jouw creatieve ideeën met ons en dus met jouw collega aandachtsvelders. Want vele handen maken licht werk!

De innovatiegroep die zich bezighoudt met de toolkits aandachtsvelder palliatieve zorg zal een keuze maken uit de ideeën die worden aangeleverd.

Mail naar

[Netwerk Palliatieve Zorg IJssel-Vecht & Noordoost-Overijssel >>](#)

We horen graag van je!

José van Ommen verpleegkundig aandachtsvelder Isala

Gea Pflaum verpleegkundig aandachtsvelder Buurtzorg

Marieke Postema verpleegkundig zorgconsulent palliatieve zorg, Rosengaerde

Hester Zuidema verpleegkundige Isala

Wies Wagenaar netwerkcoördinator palliatieve zorg IJssel-Vecht & Noordoost-Overijssel

Stellingkaartjes delier

**Mensen die geen vocht of voedsel
meer tot zich nemen, hebben
een grotere kans op delier.**

**Een stil delier hoeft niet
te worden behandeld.**

Zakkaartje levensvragen

ingesprekgaan
vragen die kunnen helpen bij een gesprek over palliatieve zorg

- Welke angsten of onzekerheden heeft u als u naar de toekomst kijkt?
- Als er niet veel tijd meer is, hoe zou u deze tijd dan willen besteden?
- Hoe kan ik (of een ander) u helpen om het leven waardevol te laten zijn?
- Wat wilt u dat we nog wel doen? Wat wilt u dat we niet doen?
- Wat zou u kunnen helpen als u moeilijke (medische) beslissingen moet nemen?
- Wat biedt u hoop of geeft kracht of houvast in deze situatie?
- Als we voor u willen zorgen, wat moeten we dan echt over u weten?

Netwerk palliatieve zorg
Regio IJssel-Vecht & Noordoost-Overijssel

Bron: Morbidee / Hester Zuidema

